

ÉRTEKEZÉSEK

az 1905/906 évi iskolai Értésítőkből.

GYALOG ISTVÁN és BEKE ANDOR: *A bonyhádi ág. ev. esperességi algimnázium története.* (Bonyhádi ág. ev. algymn. Ért. 3—220. ll.) — A bonyhádi ág. ev. esperesség, mely 1715-ben keletkezett s 1725 óta egyházi hatóságként szerepel, szerény anyagi helyzeténél fogva középiskola felállítására csak a XVIII. század utolsó tizedeiben gondolhatott. Az általános nemzeti felbuzdulás alkalmával az ág. ev. egyház is tettekkel akarta kimutatni, hogy a hazai művelődés sorsa gondoskodásának kiváló tárgya, ezért is iskolák szervezésének és újak alapításának kérdésével fokozottabb mértékben foglalkozott. A dunántúli egyházkerület elsősorban a régi győri főiskola újra való felélesztését tűzte ki czélul s 1798-ban a czél érdekében actiót indít, ugyanekkor azonban a bonyhádi esperesség maga is egy középiskola felállításának tervével foglalkozik. Lagler György kistormási lelkész részletes tervezetet is készített, de a kérdést csak 1803-ban, miután időközben a győri iskola felállítása keresztülvihetetlennek bizonyult, tárgyalták behatóbban a Nagy István szentlőrinczi lelkész és egyúttal az egyházmegye superintendensének elnöklete alatt tartott gyűlésen. A gyűlés a Lagler-féle tervezetet elfogadta és Szent-Lőrinczet jelölte ki a felállítandó középiskola helyéül, a tanításra nézve pedig abban állapodott meg, hogy azokat a tárgyakat kell az intézetnek felölelnie, melyeket a Ratio educationis tanterve a középiskola alsó fokaira, a három évi latin iskola számára előír. Gr. Apponyi Antal, Szentlőrincz földesura, telket adományozott az iskola részére, a gyülekezet magára vállalta az épület felállítását, alaptőke létesítése érdekében pedig gyűjtést indítottak a lelkészek és a világiak között. Az iskola 1806-ban nyílt meg egyelőre egy tanárral, kinek évi fizetése 300 frt készpénz, 20 köből őszi gabona és minden tanuló után 3 frt tandíj volt. Az iskola ezzel a szervezettel 1853/54-ig állott fen; a kormány ekkor szervezetének átalakítását kívánta, nevezetesen azt, hogy több tanerővel taníttasson. Ez nagyobb anyagi teher volt, mint a mennyit az egyházmegye magára vállalhatott, mert ugyanekkor a soproni főiskola fentartásához évi 1500 frttal tartozott hozzájárulni. Az 1853/54-iki tanévre az iskola tehát nem nyílt meg, a tanítás 1857-ig szünetelt is. Ebben az évben azonban az egyházmegye kimondja, hogy a régi »schola trivialis« helyett az Entwurfnak megfelelő *algymnasiumot* létesít, mely négy tanárral négy osztályt foglal magában. Az egyházmegye csaknem erejét meghaladó áldozatkészséggel az 1857/58-iki tanévben két osztálylyal és két tanárral meg is nyitotta az intézetet, mely tovább fejlődve s megerősödve 13 évig működött. A hatvanas évek végén az az eszme

merült fel a hívek között, hogy az algyrnasiumot az esperesség területén belül oly egyházba helyezték át, hol nemzeti hivatásának hasznosabb szolgálatot tehet. Így kerül az algyrnasium Bonyhádra, hol a tanítás az 1870/71-iki tanévben megkezdődött. Szerzők a tantervek ismertetésére és az intézet belső, sokszor küzdelemmel teli életének rajzolására nagy gondot fordítanak; derék munkájuk értékes adalék hazai oktatásügyünk történetéhez.

BAKÓ ISTVÁN: *A besztercebányai alumneum ötvenéves története, 1856—1906.* (Besztercebányai kir. kath. főgymn. Ért. 1—63. ll.) — A szegénysorsú tanulók felsegítésére vonatkozólag Besztercebánya multjában több érdekes adatot találunk. Így az 1520—50 közötti években a Fugger család tisztviselői a Fugger-házban évenként több tanulót láttak el élelemmel s más szükségeseikkel. 1531-ben Czibold Ágnes végrendeletileg nagyobb összeget hagy oly célra, hogy abból szegény tanulók számára lábbelit szerezzenek be. A városi tanácsnak 1550-ből való esküví szabályzata megtiltja a zenészeknek és a felszolgáló személyzetnek, hogy lakodalmak alkalmával a vendégektől pénzt kéregessenek, mivel a kéregetés ilyenkor csakis szegény sorsú tanulóknak van megengedve. 1648-tól fogva, mióta t. i. a jezsuiták itt megtelepültek, a szegény kath. tanulókról ők gondoskodtak; a rendházban pl. 1701-ben 12 tanulót élelmeztek, több tanulóknak pedig a tehetősebb városi családoknál szereztek helyet. A szegény tanulók segélyezésére irányult II. Józsefnek 1784-iki rendelete, melyben megszüntette a nemesi convictusokat, elrendelte a tandíjfizetést s az így begyűlt összeg egy részét ösztöndíjak alapítására fordította; hogy azonban ez csekélység volt a segélyre szorulóknak nagy számát tekintve, — mutatják a gymnasiumi levéltárban őrzött könyörgő levelek, melyek nem egy ízben meghatóan ecsetelik a nyomorgó diákság helyzetét. A gymnasiumot, mint ismeretes, az 1849/50-iki tanévben tót nyelvű tanintézeté alakították át. A szegénysorsú tót diákoknak a tanulás lehetőségét megadni, — már ekkor foglalkoztatta a hirhedt Moyzes István püspököt s a cseh-morva tanári kart. 1854 január 1-től fogva perselyekben gyűjtöttek, s az így befolyt összegből segélyezték a tanulókat. 1856-ban Gottschar János tanár felveti egy tápintézet felállításának eszméjét, mely közhelyesléssel találkozván, annak létesítésére a helytartótanács is engedélyt adott. Az engedély alapján 1857 januárius 31-én megtartották az alakuló közgyűlést, felolvasták a jóváhagyott alapszabályokat s egyúttal 3 évre megválasztották a tisztikart. Így alakult meg az alumneum, melynek kezdetben nemzetiségi háttere is volt; mint Tvrdy György nyitrai kanonok mondta, olyan ifjakat kell pártfogolni, kik utolsó lehelletökig hű tótok maradnak. Az alkotmányos korszak óta azonban az alumneum is a magyarság egyik

hathatós terjesztője. A szerző dolgozata, mely főleg az alumnium anyagi életével foglalkozik, megérdemli figyelmünket.

KRASZNYÁNSZKY KÁROLY: *A trencségi »Mária kongregáció« története.* (Trencségi kir. kath. főgymn. Ért. 3—16. ll.) — A Mária kongregáció jezsuita intézmény. Az első ilyen társulat Rómában létesült 1564-ben. XIII. Gergely pápa 1577-ben és 1584-ben privilegiumokkal látta el, búcsúkat engedélyezett a társulatnak, s felhatalmazta a rendet, hogy mindenütt állíthatnak fel kongregációkat, sőt később arra is engedélyt nyernek, hogy tagokul tanulókon kívül felnőtteket is felvehetnek. Trencsénben már 1651-ben megalakult a kongregáció, de tagokat csak 1656-tól kezdve vettek fel, mikor a rend római generalisától a megerősítő oklevél megérkezett. A kongregáció első rektora gr. Illésházy György trencségi és lipői örökös főispán lett, ki 1650-ben tért át a kath. vallásra, s a ki tisztét 1689 márczius 26-án bekövetkezett haláláig viselte. Utána gr. Illésházy Miklós, majd gr. Illésházy József voltak rektorok. A jezsuita-rend feloszlása után a kongregáció a piaristák gondozása alá került, II. József azonban feloszlatta s csak 1855-ben állították vissza. A kongregáció iratai, ügymenete elveszett, évkönyvei is hiányosak, s ezért a szerző szűkszavú vázlatnál eyebet adni nem tudott.

— — *A pozsonyi kir. kath. főgymnasium éremgyűjteménye.* (Pozsonyi kir. kath. főgymn. Ért. 1—32. ll.) — Az előző évek Értesítőiben a magyarországi és római érmek leírása olvasható.¹⁾ Jelenleg a gyűjteménynek a német birodalomra vonatkozó, mintegy 532 darabból álló csoportja van ismertetve, gondos és szakszerű leírásban. A gyűjteményben igen sok ritka középkori érem van, de bőven van képviselve a legújabb kor is.

— — *A Miletz-féle pénz- és éremgyűjtemény ausztriai érmei.* (Kiskunfélegyházi kath. főgymn. Ért. 3—56. ll.) — A jelen évi Értesítő a Miletz János budapesti főreáliskolai tanár özvegyének adományából létesült nagy gyűjteménynek folytatólagos leírását tartalmazza. A gyűjtemény római és magyarországi érmeinek ismeretetését az előbbi évek Értesítői hozták, azokról annak idején mi is tudomást vettünk.²⁾ A gyűjtemény katalógusának mostani részlete Ausztria tartományainak, valamint a pénzverési joggal felruházott egyéb világi és egyházi hatóságok pénzeit írja le, ugyanolyan elismerésre méltó lelkiismeretességgel, mint a már közölt részleteknél.

HASLINGER FERENCZ: *Horatius és kora.* (Aradi kir. főgymn. Ért. 9—40. ll.) — Az élete javakorában elhunyt szerző érdemes dolgozata a tanuló ifjuság igényeit tartva szem előtt, Horatius életének,

¹⁾ *Századok*, 1906. 774. és 1907. 90. l.

²⁾ *Századok*, 1906. 557. és 1907. 90. l.

költői működésének és általában kora belső életének részletes ismeretével magyarázni, az ifjuság előtt érthetővé tenni kívánja, hogy miért foglalkozott vele a XIX. század fokozottabb mértékben. Költményei kortörténeti fontossággal bírnak; a régi római világ és a görög műveltség, a vidék békés viszonyai és a világváros határtalan zaja közt lévő ellentéteket Horatius személyesen tapasztalta s az ellentétek vizsgálatából leszűrt tanulságok költményeiben visszatükröződnek. Kora, de főleg az utókor benne látta megtestesülve a római költészetet, hatása pedig minden nemzet irodalmára rendkívül élénk. Szerzőnk népszerű ugyan, de a tudomány mai színvonalán álló fejtegetései kétségtelenül hozzájárulnak Horatius megértéséhez és megkedveltetéséhez.

KIRÁLY PÁL: *A Forum Romanum.* (Erzsébetvárosi áll. főgymn. Ért. 21—114. ll.) — A nagyterjedelmű dolgozat Hoffbauer-Thédenatnak a forumról szóló munkája alapján készült, helylyel-közzel azonban egyéb forrásokból is (pl. Lanciani közkézen forgó munkájából) merít. A dolgozat, mely tárgyi tévedései miatt bizonyos tekintetben óvatossággal használandó (V. ö. Egyet. Phil. Közl. 1907. 439—40. ll.), tudományos értékre nem tart ugyan igényt, de a tanuló ifjuság, melynek szánva van, mindazt megtalálja benne, a mire a classikusok olvasása közben szüksége van.

MÁRFFY OSZKÁR: *Lukianos hatása az utókor irodalmára és művészetére.* (Budapesti VII. ker. külső áll. főgymn. Ért. 3—13. ll.) — A dolgozat túlnyomó részben Lukianos életrajza; a címben jelzett kérdésnek megoldásával alig egy lapon próbál foglalkozni. Dolgozata így aránytalan s felületes. Lukianosnak pl. a művészetre gyakorolt hatásáról egy szót sem ír. (V. ö. egyébiránt Heinrich Gusztáv bírálatát. Egyet. Phil. Közl. 1907. 438—39. ll.)

RÉVAY JÓZSEF: *Commodianus, az első keresztény latin költő élete és művei.* (Szabadkai városi magyar főgymn. Ért. 9—57. ll.) — Révay dolgozata a nálunk alig művelt középkori latin keresztény irodalom egyik kevésbé ismert alakjáról, Commodianusról és költői működéséről szól. Commodianusról a középkorban nem vettek tudomást, a minek oka az, hogy Gelasius pápa a 494-iki római zsinaton műveit apokrypheknek nyilvánította, ilyen művekkel pedig a középkorban nem volt szokás foglalkozni. Commodianus művei tényleg alig 2—3 codexben maradtak ránk; életéről is oly gyér adataink vannak, hogy a tudósok még arra a századra vonatkozólag sem egyeznek meg, melyben élhetett. Révay bizonyítása szerint Commodianus a III. század közepén virágzott s valószínűleg Commodus császár (180—192) uralkodása utolsó éveinek valamelyikében a syriai Gaza nevű városban született. Szülei pogányok voltak, kik fiuknak

classikus nevelést adtak. Comodianust a szentírás olvasása vezette a keresztyén vallásra, sőt évek múlva az egyházi rendeket is felvette s mint püspök halt el a III. század második felében. Neve alatt két nagyobbszabású mű maradt reánk: az *Instructiones* és a *Carmen apologeticum*; mindkettő tanköltemény, túlnyomóan keresztyén vallási vonatkozásokkal. A dolgozat szépirodalmi ismeretet és alapos dialektikai készséget árul el, mely különösen a vitás helyek magyarázatainál tűnik elő, s azt hiszszük, nem csalódunk, ha a szerzőtől értékes alkotásokat várunk.

LAKATOS VINCZE: *L. Annaeus Seneca Pázmány prédikációiban.* (Keszthelyi kath. főgymn. Ért. 7—54. ll.) — Ismeretes, hogy Pázmány prédikációi telve vannak a régi görög és római írókból vett idézetekkel. »En is — úgymond Pázmány — noha a pogányok rossz fabuláit és hiúságos vagy ártalmas csevegését írásomba nem elegyítem, de hol keresztyén emberhez illendő jóságokról és dicséretes erkölcsökről tisztességes mondásokat és cselekedeteket találtam, azokat előhoztam.« Éles szemével valóban mindenütt megtalálja a megfelelő classikus helyeket, melyeket páratlan fordítási készséggel ültet át nyelvünkre; idézeteit oly tiszta, zamatos magyarsággal fordítja, a minőre az ő korában alig találunk példát. Leggyakrabban Senecát, a híres római erkölcs-bölcselet idézi (rövid életrajzával a szerző is foglalkozik), mert ennek a »pogány bölcse«-nek világnézete leginkább megközelíti a keresztyén felfogást. A dolgozat, mely tulajdonképen az egyező helyek bemutatása bizonyos szempontok alapján, a Pázmány-irodalomnak feltétlenül értékes terméke.

BURGER ARTHUR: *Báróczy Sándor pályája.* (Székelyudvarhelyi kath. főgymn. Ért. 3—50. ll.) — A dolgozat két részből áll. Az első (3—27. ll.) Báróczy életrajzáról, a második (27—50. ll.) írói működésének méltatásáról szól. Úgy látszik előttünk, hogy szerző a dolgozat első részére nagyobb gondot fordított; szorgalmasan gyűjtötte össze Báróczy életrajzi adatait az addig megjelent forrásokból, sőt bizonyos tekintetben kritikával is veti azokat egybe. Így pl. elég plausibilis Báróczy születése évének megállapítása. Mint ismeretes, Báróczy maga jegyezte fel Horányi Elek Memoriája részére születése évét. »Született pedig circiter anno 1736 die 11-a Aprilis, husvét másodnapján.« Ámde a husvétai táblázatok tanúsága szerint, melyekkel Báróczy adatát Burger összehasonlította, husvét másodnapja április 11-re nem 1736-ban, hanem 1735-ben esett, s így valószínű, hogy Báróczy születése éve 1735. Kevésbé sikerült a dolgozat második része, melyben szerző Beöthy és Horváth János nyomán, csaknem minden önállóságra való törekvés nélkül méltatja Báróczy irodalmi jelentőségét és költői munkásságát. Művét azonban a tanuló ifjúság főleg könnyed stílusáért okulással forgathatja.

V. N. *Dukai Takács Judit, 1795—1836.* (Szombathelyi kir. kath. főgymn. Ért. 9—40. ll.) — Dukai Takács Judit 1795 aug. 9-én a Vas-megyei Duka nevű községben született, hol atyja tekintélyes földbirtokos volt. A verseléssel korán megpróbálkozott, s miután Kis János és Ányos Pál költeményeit tanulmányozva izlése tisztult, versei csakhamar ismeretesekké lettek. Családja barátai elkérték s másolgatták hangulatossabb és dallamosabb verseit, ismerőseik között terjesztették, s így Kemenesalja nemsokára tudomást vett költői hajlamairól. Horváth József Elek költői levélben köszönti Juditot, felajánlja barátságát, mire közöttük három éven át tartó költői levelezés kezdődött. 1814-ben Wesselényi Miklós, Pataky Mózes és Döbrentei Gábor utazásuk közben a már ismeretes nevű költőnőt felkeresik s ünnepélyesen költőnévé avatják. Judit ettől kezdve Malvina nevet használ, melyet Wesselényiék adtak neki. Megnyeri Berzsenyi pártfogását is, ki Péteri Takács József költészetét állítja fel utánzandó mintaképül, majd gr. Festetich Györgyét, ki az országos hírű helikoni ünnepekre többször meghívja. 1818-ban Geöndötz Ferencz felsőbüki földbirtokoshoz, ennek halála után pedig két évi özvegység után Patyi István táblabíróhoz ment nőül, de már 1836 ápr. 15-én elhunyt. Takács Judit kétségtelenül lyrai egyéniség. Legtermészetesebbek s azért legkedveltebbek népdalszerű búsongó költeményei, melyeket Kis János, Ányos Pál és Kisfaludy Sándor hatása alatt írt; minél naivabb, annál igazabb. Később már erősen reflexiós, kezd tudatossá válni s közhelyeket ír össze könnyen folyó pongyola sorokba, melyekből nem ritkán még a motívumot is nehéz kihámozni. Kegyeletes tett volt a szerzőtől emlékének felújítása gondosan megírt dolgozatával.

LUKINICH IMRE.

UJ KÖNYVEK.

— ÁDÁM GYÖRGY. Hugo Károly élete és művei. Kolozsvár, 1906. Sz. Bonaventura kny. 8-r. 109 l.

— ÁLDÁSY ANTAL. Az 1907 évi ónodi országgyűlés. Budapest, 1907. Athenaeum kny. 8-r. 23 l. (Különlenyomat a Magyar Nemzeti Muzeum 1906 évi állapotáról szóló jelentésből.)

— ANGYAL DÁVID. Thököly Imre kora. Budapest, 1907. Athenaeum kny. 8-r. 38 l.

— ÁRPÁD ÉS AZ ÁRPÁDOK. Történelmi emlékmű. Szerkesztette *Csánki Dezso*. Árpád vezér halálának ezredik évfordulója alkalmával. Budapest, 1908. Franklin-társ. kny. 2-r. XVII, 2, 396, 2 l. Műmellékletekkel, szöveggépekkel, hasonmásokkal, leszármazási táblákkal, egy térképpel s számos díszítéssel. Ára 125 kor.

— ASBÓTH OSZKÁR. Szláv jövevényszavaink. I. Bevezetés és a különböző rétegek kérdése. (Felolv. a M. Tud. Akadémia 1907. ápr. 8-iki ülésén.) Budapest, 1907. Franklin-társ. kny. 8-r. 102, 2 l. (Értekezések a nyelv- és séptudományok köréből, XX. köt. 3. sz.) Ára 2 kor.